

БРАТЕЛЬ О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МИФОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ЯК ОСНОВА ДУХОВНО-ПРАКТИЧНОГО ОСВОЄННЯ ДІЙНОСТІ

У статті проаналізовано особливості мовного вираження міфологічної свідомості в поезії аргентинських авторів кінця XIX – початку XX ст. Окрема увага приділяється розгляду специфіки вербалізації елементів міфологічної картини світу, які стосуються розподілу світу на небо та землю, а також властивого міфологічній свідомості сприйняття моря як далекої дороги до чарівної країни.

Ключові слова: аргентинська поезія, міфологічна свідомість, міф, архетип.

В статье проанализировано особенности языкового выражения мифологического сознания в поэзии аргентинских авторов конца XIX – начала XX в. Отдельное внимание уделяется рассмотрению специфики вербализации элементов мифологической картины мира, которые касаются разделения мира на небо и землю, а также присущего мифологическому сознанию восприятия моря как дальней дороги в волшебную страну.

Ключевые слова: аргентинская поэзия, мифологическое сознание, миф, архетип.

In the article the peculiarities of the linguistic expression of the mythological consciousness in the Argentinean poetry of the late XIX – early XX century are shown. The particular attention is paid to the study of the specifics of the verbalization of the elements of the mythological picture of the world that are related to the division of the world into the heaven and the earth, as well as the realization of the mythological perception of the sea as a long journey to the magical land.

Keywords: Argentinean poetry, mythological consciousness, myth, archetype.

Актуальність статті зумовлена тим, що сьогодні спостерігається тенденція до збільшення розгляду літературних творів крізь призму міфів, а також загальною спрямованістю сучасних українських мовознавчих досліджень на вивчення особливостей вербалізації в літературних творах різних країн і епох найглибших пластів свідомості людини. Міфологічну складову в

Братель О. М.

російській літературі досліджували Д. С. Бурого, Ю. В. Вишницька, Н. В. Солодовнікова, у французькій – В. В. Баняс, О. В. Коляда, В. В. Орехов, в англійській – Н. В. Глінка, О. В. Тихомирова, в німецькій – Т. А. Басняк, в українській – С. О. Белєвцова, Л. М. Демидюк, Р. В. Марків, Л. Ю. Тарарива та інші. Водночас, міфологічна складова в аргентинській літературі досі не була предметом окремої наукової розвідки.

Метою статті є окреслення особливостей мовного вираження міфологічної свідомості в аргентинській поезії. **Об'єктом** дослідження є міфологічна свідомість як основа духовно-практичного освоєння дійсності, а **предметом** – мовні засоби вираження міфологічної свідомості в аргентинській поезії.

Матеріалом дослідження слугували вірші аргентинських письменників кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., на основі аналізу яких вперше в українській іспаністиці зроблені висновки про особливості втілення міфологічної свідомості в аргентинських поетичних творах, що й складає **наукову новизну** статті.

Міфологія вважається історично першим типом світосприйняття, що виникає разом із людиною і оперує не поняттями, як раціональна свідомість, а образами, що вгадуються інтуїтивно. Міфологію можна вважати мовою, якою виражає себе наша підсвідомість, причому не менш адекватно, ніж розум – мовою понять [1:100].

Міф – це історично зумовлений різновид суспільної свідомості, сприйнятим смислом некритично, що зображає певне явище природи й культури у персоніфікованій формі [7:351–352]. Через зв'язок людини з природою виникає історично первинне образно-чуттєве відтворення світу [2:256]. У міфі світ постає крізь призму низки чуттєво-символічних образів, і як знакова система він закріплює ототожнення образу з предметом. Міф не створює “третій світ”, що знаходиться поза свідомістю та буттям, оскільки для нього свідомість і буття є нероздільними, а найменування речі прирівнюється до її буття [3:254], він прагне охопити світ в його

цілісності, досліджувати не окремі явища матеріального світу, а зв'язки між ними [1:101].

У сучасній культурології та психології міф вважається фактивною, усталеною у свідомості людини ідеєю, що приймається на віру спільнотою та не потребує доведення чи спростування [7:351–352]. Аналіз міфів є засобом виявлення первинних складових свідомості та особливої людської здатності переробляти фізичний світ у структурно схожі символічні форми. Міфологічна картина світу сприймається людиною на рівні підсвідомого, осмислюється через архетипи та виражається символічною мовою [1:100], оскільки міф вважається пластом культури, в якому безпосередній соціальний досвід отримує символічне вираження [3:246].

Хронологічно міфологія була джерелом усього людського знання, але її потрібно було відтіснити, щоб могло сформуватись раціональне мислення. Людська свідомість повинна була відмовитись від ототожнення суб'єктивної реальності з об'єктивною реальністю, відмовитись від накладання фантастичних образів на реальність [3:267]. Оскільки особливістю міфу є спрощене бачення реальності та схематично-каузальне тлумачення подій [7:352], тільки радикальний розрив з установками міфоконструювання дозволив людині усвідомити характер причинно-наслідкових залежностей, які заповнюють світ, і на цій основі забезпечити успішну передбачуваність дій, що полегшували життя багатьом людям. Знання, що відповідають критеріям наукової точності, потребують логічного зв'язку та суджень, які не суперечать одне одному, а така вимога є несумісною з міфологічним світоглядом [3:267].

Руйнування міфологічної когнітивності відбулося тоді, коли людина в скульптурах богів стала бачити не втілення богів, а їхнє зображення. З того часу скульптурне зображення слугує не для викликання бога, а є предметом поклоніння, але не більше. Бог об'єктивується та усвідомлюється як зовнішня сила, яка може

зреагувати, а може й не зреагувати на молитву, бог стає силою непідвласною людині, він знаходиться не всередині її свідомості, а поза нею. Коли образ бога об'єктивується, міфологію заміняє релігія [3:195]. Магія та релігія виникають і функціонують у ситуаціях емоційного стресу (у періоди життєвих криз, невдач, смерті тощо), пропонуючи вихід із цих ситуацій, але не практичним шляхом, а виключно за допомогою ритуалів і віри у надприродне [3:198].

Для архаїчної свідомості міф був системою досвіду та системою реальності [4]. Міф має особливу когнітивну якість – здатність винесення ментального змісту назовні та ототожнення його з реальним світом. Міфічна реальність починається там, де індивід приписує реальності свої суб'єктивні відчуття. Образи міфосвідомості, які завжди є підсвідомими [1:174], – це інтуїтивно-емоційні образи, для яких характерна контурна репрезентація навколишньої дійсності [3:217]. Визначальним для міфу вважається не предмет його повідомлення, а спосіб, яким воно висловлюється. Завдання всіх міфів – зробити світ нерухомим, незмінним [3:234]. Принципами архаїчного мислення є міфологічний час в минулому, менша цінність реального часу, схвалення архетипізованих дій та засудження самостійних [1:165].

Розчленування світу на небо та землю є найуніверсальнішим сюжетом світової міфології, що позначає перехід людини на новий рівень когнітивності [3:120]. У міфах світ є багаторівневим та ієрархічним: світ чітко поділяється на сакральну сферу (небо) та її відображення в матерії (землю), до яких може додаватися ще один світ – пекло як антипод неба [1:156]. Кожен із архетипних символів певною мірою корелює з архетипами неба і землі [5:4].

Елементи міфологічної картини світу, що стосуються розподілу світу на небо та землю, відображається в аргентинській поезії. У порівнянні “верхнього” та “нижнього” світів конструюється ідіоконцепт ПАМПА, виражений у метонімічній

концептуальній схемі ПАМПА – УНІВЕРСУМ (на відміну від верхнього, небесного світу), який через зв'язок із метафоричною концептуальною схемою ПАМПА – РІДНА ЗЕМЛЯ набуває позитивних конотацій: “*ahí arriba suspendidos en la inmensidad' el Universo / y abajo la inmensidad de la pampa y tanto espacio empieza / a curarlo' el pecado*” [9]. Паралельні синтаксичні конструкції із вживанням у них антонімів “arriba – abajo”, що є найменуваннями орієнтаційних концептів УГОРУ та ВНИЗ, сприяють творенню нового образу внаслідок руйнування традиційних метафоричних концептів УГОРУ – ДОБРЕ та ВНИЗ – ПОГАНО. Завдяки перетину двох метафоричних концептуальних моделей традиційний орієнтаційний концепт модифікується та набуває такого вигляду: ВГОРУ – ДОБРЕ та ВНИЗ – ДОБРЕ.

Метафорична концептуальна схема ПАМПА – ЛЮДИНА актуалізується в образі щойно побудованих міст, створеного за допомогою паралелізму, в обох частинах якого повторюється слово із семою “нове” (“*de pueblos recién nacidos / y de pulperías recién blanqueadas*” [10:64]), та в образі рукотворного лісу як символу підкореної природи (“*Yo vengo de la pampa niña, / feliz de bosquecillos nuevos, de cinco años*” [10:64]). Ці образи відображають розмежування людиною себе від природи та проведення межі між природними об'єктами [3:120].

Спочатку для міфологічного світогляду був характерним концепт ХАОС, відлуння якого зустрічається в поезії: “*Naciste con silencio / de abismo / en tu costado / y cuando te mecía / velaba ya en tu piel la indiferencia. / Tu cuna ya era un barco / de mares demorados / y de ausencias*” [11]. Хаос уособлював невпорядкованість, неоформленість, стихійність. Переплутаність нелінійної сегментації світу у ранній міфологічній свідомості означала нерозрізнення горішньої та нижньої частини світу.

Хаос породжує темряву, яка є уособленням атмосферних явищ, що відбуваються між небом і землею. Образ вечора імпліцитно концептуалізує міфологічне уявлення про хаос як

темряву: “*Una tarde ... fuerza expansiva*” [12]. Для міфологічної свідомості темрява була синонімом хаосу, а світло, яке робило чіткішими обриси предметів, вважалося формоутворюючу силою – порядком, тому протиставлення світла і темряви є протиставленням порядку та хаосу.

Залежно від того, яке значення слова “pueblo” осмислюється у вірші, змінюється розуміння образу та концептуальних моделей, які в ньому реалізуються: “*Según va anocheciendo / vuelve a ser campo el pueblo*” [13]. Якщо слова “campo – pueblo” розуміються як антитеза “поле – село”, що підкреслюється іншою антитезою “*hoу – un día*”, то в образі відбувається протиставлення природи та міста. В образі відбувається деконструювання традиційного розуміння концепту ІСТОРІЯ та відображається процес, протилежний прогресу, оскільки замальовується поступове згущення темряви та перетворення людського поселення на природний об’єкт, а в міфологічному мисленні темрява, синонімічна ХАОСУ, є основою, з якої утворилося все суще та людина відділилася від природи [3:181–182].

Водночас, якщо образ ґрунтується на розумінні слова “pueblo” як “народ”, то актуалізуються архетип ЗЕМЛЯ та метафорична концептуальна схема НІЧ – СМЕРТЬ. У цьому випадку образ є стереотипним і виражає міфологічне уявлення про циклічність часу (що підтверджується також використанням у структурі образу конструкції “*volver a + infinitivo*”) та природність перетворення людини на щось інше після смерті та її з’єднання із землею. У різних міфологічних системах перетворення хаосу на космос є переходом від темряви до світла, від води до землі, від пустоти до матерії, від безформного до оформленого буття.

В аргентинській поезії актуалізується властиве для міфологічної свідомості сприйняття моря як далекої дороги до чарівної країни. Розуміння моря як шляху та шляху як моря є типовим для міфології багатьох народів світу [4:135].

В образному просторі аргентинських віршів може конкретизуватися, куди саме людина повинна їхати у пошуках щастя, наприклад, завдяки побудові образу на основі однорідних обставин місця із синонімічними прислівниками місця (“*detrás de*”, “*allende*”): “*Y al viento del norte / que era un viejo amigo, / le habló ... y el viento le dijo: / “Construye tu vida / detrás de los mares, / allende Galicia”* [14]. Прислівник “*allende*”, властивий “високому” стилю, передує конкретній назві іспанської провінції, а прислівник “*detrás de*” використовується в образі, що позначає невизначеність напряму руху (“*detrás de los mares*”). Архетип ВОДА у вірші переосмислюється в образі шляху в міфологічному сенсі, де шлях означає не прокладену дорогу, як ми розуміємо це слово сьогодні, а перехід через невідому місцевість водою, землею чи повітрям [4:167].

Вербалізуючись в образах подорожі концепт ДОРОГА символізує долю, самореалізацію [8] та, як стверджує Н. А. Лисюк, відображає міфологічні “світоглядні установки первісного мисливця, для якого лінійна та динамічна форма путі – це об’єктивна реальність його життя, а власне, ситуаційно обумовлений маршрут його постійного кочування по необжитих, небезпечних теренах” [4:166], тому втілення у віршах цього концепту імплікує подорож із багатьма пригодами та її нікому не відомий фінал: “*El abuelo un día / cuando era muy joven / allá en su Galicia, / miró el horizonte / y pensó que otra senda / tal vez existía*” [14].

Образ аргентинського іммігранта супроводжується об’єктивацією архетипу ВОДА, що переосмислюється як міфологічний шлях з одного місця до іншого (“*en Buenos Aires desembarcó*”) та як дощ, що приєє родючості землі (“*la lluvia invernal*”): “*Y un día de otoño / en Buenos Aires desembarcó. / El rubio metal, bella ilusión, / llenaba de fe todo su ser. / Lo vieron pasar, rumbo al taller, / la lluvia invernal... el día de sol*” [15]. Семантика міфологічного шляху містить у собі поняття про перехід до небезпечної, невпорядкованої, неосвоєної, чужої ділянки

простору – вихідного хаосу, а не космосу [4:166]: “*Y un barco de esperanzas cruza el mar / América, la tierra del sueño azul*” [16].

Для міфології усіх народів світу спільним є уявлення про те, що водний простір розділяє земний та потойбічний світи, тому вода у міфологічній свідомості таїть у собі семантику загрози, небезпеки, наприклад, потопання чи загибелі [4:132]. Вода могла бути як небезпечною, так і чудодійною, сприятливою для другого народження, могла символізувати та хаос і спокій водночас. Архетип *ВОДА* опредметнюється в образі моря, на яке дивиться людина з берега: “*a ver el mar desde la piedra ... a ver el mar desde las costas*” [17:141], що зумовлюється міфологічним уявленням про воду як ворожу стихію.

Водночас, в аргентинській поезії актуалізується відображення загальне індоєвропейське міфологічне уявлення про те, що початок життя дала вода, з якої шляхом згущення виникли земля і їжа, а джерело в індоєвропейській міфології вважали духом родючості [3:150]. Архетип *ВОДА* у варіантах своїх охудожень постає як символ плинності, мінливості та постійного оновлення. Це пов'язано із давніми ритуалами хрещення, коли людина, вийшовши з води, народжувалась вдруге. У первісних людей обряд ініціації часто відбувався із застосуванням води.

Як відголосок такого розуміння архетипу *ВОДА* в аргентинській поезії вербалізується метафорична концептуальна модель ПАМПА – ЖИВА ВОДА: “*Un sorbo tras el otro, noche y día, / como si fuera campo mate amargo*” [18]. Присутність ПАМПИ у житті аргентинців є токою ж обов'язковою, як традиційний південноамериканський напій мате. Метафоричне поєднання зорового та смакового образів створює образ пампи, яку п'ють очима: “*alzo la frente / para encerrarte entre mi audaz pupila*” [19].

Для аргентинської поезії властиві образи, які вербалізують метафоричну концептуальну схему ПАМПА – РАЙ, що апелює до ідеалістичного міфологічного Золотого віку. У давньогрецькій міфології історія людства поділялася на п'ять

століть: золоте, срібне, мідне, героїчне, залізне. У вавилонській, фінікійській та індійській міфології виділялося чотири епохи також відповідно до назв металів: золота, срібна, мідна, залізна. Найкращим для людини вважався Золотий вік, який був епохою присвоювання людьми готового продукту. Людина присвоювала все, що їй давала природа, та була абсолютно щасливою [3:189–191]. В епоху Золотого віку люди не знали горя та хвороб, панувала загальна рівність, усі поклонялися єдиному Богу [3:294].

Ідіотипний образ пампи-дитини, створений за допомогою фраз “*piedad y risas de niños*”, “*la pampa niña*”, “*feliz*”, “*recién nacidos*”, “*bosquecillos*”, актуалізує архетипний образ Золотого віку, що виокремлювався в індоевропейській міфології, та об’єктивує метафоричну концептуальну схему ПАМПА – РАЙ: “*Piedad y risas de niños y de pájaros / para este pedazo de mi patria. / Yo vengo de la pampa niña, / feliz de bosquecillos nuevos, de cinco años; / de pueblos recién nacidos / y de pulperías recién blanqueadas*” [10:64]. Конструкція із двома парами однорідних членів речення (“*Piedad y risas de niños y de pájaros*”), де слово “*niños*” уособлює дитячу безтурботність, а слово “*pájaros*” – духовну радість, створює ідіотипний образ сміху птахів.

Міф як складна семіотична система характеризується позатемпоральністю (антиісторичністю) свого розгортання, кроскультурним потенціалом побудови семантичних і структурних моделей гендерних, політично-ідеологічних, міжособистісних відносин, тому міф можна вважати універсальним метатекстом культури вигляді [6:6].

Однією з основних ознак міфу вважається іманентна вкоріненість його в структурах людської психіки на рівні колективного несвідомого, що абсорбує соціальний та індивідуальний досвід і шляхом творчого імпульсу втілюється в текстах і знаках культури, а універсальною структурно-семіотичною схемою міфу стає психологічний феномен архетипу як загального

принципу організації несвідомих смислів, що проектується в текст. Ця проекція виявляється опосередковано через конкретно-чуттєві образи та образні структури, кожен з яких є гомогенним втіленням макроструктури міфу в згорненому вигляді [6:6].

Отже, міфологічна свідомість як основа усіх способів духовно-практичного освоєння дійсності притаманна усім народам на початкових стадіях розвитку, при цьому спостерігається повторюваність сюжетів, схожість дійових осіб, висновків і оцінок, що свідчить про універсальність міфологічної свідомості, про єдність людської історії, аналогічність характеристик перших етапів соціальної та духовної еволюції людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Мосионжник Л. А.* Человек перед лицом культуры / Леонид Авраамович Мосионжник. – [2-е изд.]. – Кишинев : Высшая антропологическая школа, 2006. – 402 с.
2. *Особа і суспільство* / [Р. А. Арцишевський, С. О. Бондарчук, В. І. Бортников та ін.]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 1997. – 352 с.
3. *Режабек Е. Я.* Мифомышление (когнитивный анализ) / Евгений Ярославович Режабек. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
4. *Лисюк Н. А.* Міфологічний хронотоп: Матеріали до курсів “Міфологія”, “Міфологія слов’янська і світова” / Наталія Анатоліївна Лисюк. – К. : Український фітосоціологічний центр, 2006. – 200 с.
5. *Агеєва В. О.* Інтеграція архетипної і стереотипної символіки у семантичній структурі лексем *fire* і *вогонь* / В. О. Агеєва // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Видав. центр КНЛУ, 2013. – Вип. 31. – С. 3–9.
6. *Ганошенко Ю. А.* Міф, архетип, традиційний образ в українському інтелектуальному романі 20–30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / Ю. А. Ганошенко. – Запоріжжя, 2006. – 19 с.

ДОВІДНИКИ

7. *Сучасна лінгвістика* : термінологічна енциклопедія / [О. О. Селіванова]. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. *Символи, знаки, емблеми* : енциклопедія / [под ред. В. Л. Телицьна]. – [2-е изд.]. – М. : ЛОКИД-ПРЕСС, 2005. – 494 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Lamborghini L.* La cura' el mate // Poemas [Електронний ресурс] / Leónidas Lamborghini. – Режим доступу : <http://www.literatura.org/Lamborghini/Lamborghini.html>. 10. *Cayetano Córdoba Ituburu.* La muerte entre los cerros // Антологія аргентинської поезії / [упор. О. Криштальська]. – Луцьк : Ініціал, 1998. – 192 с. 11. *Rubén Benítez.* Regreso // Inmigración a la Argentina: Españoles [Електронний ресурс] / [Dir. de la obra M. González Rouco]. – Режим доступу : <http://www.monografias.com/trabajos34/inmigracion-espanoles/inmigracion-espanoles.shtml>. 12. *Obligado R.* Echevarría // Poemas [Електронний ресурс] / Rafael Obligado. – Режим доступу : <http://www.los-poetas.com/c/oblig1.htm>. 13. *Borges J. L.* Campos atardecidos // Obras [Електронний ресурс] / Jorge Luis Borges. – Режим доступу : <http://sololiteratura.com/bor/borobras.htm>. 14. *Alberto Cortez.* El abuelo // Inmigración a la Argentina: Españoles [Електронний ресурс] / [Dir. de la obra M. González Rouco]. – Режим доступу : <http://www.monografias.com/trabajos34/inmigracion-espanoles/inmigracion-espanoles.shtml>. 15. *Armando Tagini.* Un gallego // Inmigración a la Argentina: Españoles [Електронний ресурс] / [Dir. de la obra M. González Rouco]. – Режим доступу : <http://www.monografias.com/trabajos34/inmigracion-espanoles/inmigracion-espanoles.shtml>. 16. *Roberto Cossa.* El Sur y después // Inmigración y literatura : Poesía 1872-2004 [Електронний ресурс] / [Dir. de la obra M. González Rouco]. – Режим доступу : <http://www.monografias.com/trabajos24/inmigracion-poesia.shtml>. 17. *González Tuñón R.* Poema de valparaíso // Antología poética / Raul González Tuñón. – Madrid : Visor libros, 1989. – 162 p. 18. *Girondo O.* Campo nuestro // La poesía [Електронний ресурс] / Oliverio Girondo. – Режим доступу : <http://www.poesia-inter.net/index.htm>. 19. *Obligado R.* La rampa // Poemas [Електронний ресурс] / Rafael Obligado. – Режим доступу : <http://www.los-poetas.com/c/oblig1.htm>.